

УДК 338.21

Муромець Н. Є.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ДЕМОГРАФІЧНОГО ТА КЛІМАТИЧНОГО ФАКТОРІВ НА РУХ ТРУДОВИХ ПОТОКІВ

Бурхлива інтернаціоналізація соціально-економічних відносин, активізація потоків капіталу, розширення економічних, торгових, фінансових зв'язків між країнами супроводжуються активізацією процесів руху трудових потоків. Більш того ці процеси в свою чергу обумовлені зростанням ефективності національних економічних комплексів і об'єднань, що формують передумови вільного переливу робочої сили з однієї країни в іншу [1].

В останнє десятиліття на світовому ринку праці постійно посилюються процеси руху трудових ресурсів, що обумовлено зростанням міжнародної міграції, особливо її економічно обумовлені види і форми, які можуть виступати важливим ресурсом розвитку як для приймаючих країн, так і для країн її походження. Чисельність мігрантів у світі у 2008 році перевищувала 200 млн. осіб, які складають так звану «націю мігрантів», яка за своєю чисельністю наближається до найбільш населених країн. У розвинених державах світу чисельність тимчасових трудових мігрантів зростає щорічно на 7–8 % [2].

Глобальний економічний спад, що почався в другій половині 2008 р., може не стільки зруйнував, скільки скорегував тенденції, що склалися на світовому ринку праці. Скорочення виробництва і пов'язане з ним скорочення чисельності робочих місць безпосередньо вплинуло на напрями руху як місцевої, так і іноземної робочої сили в приймаючих країнах. Зростання безробіття серед місцевого населення вже зараз породжує популістські заклики до обмеження міграції і виселення мігрантів на батьківщину, що призводить до наростання антиміграційних настроїв в багатьох країнах.

Традиційні підходи щодо вирішення проблеми регулювання трудовими потоками на глобальному ринку праці, як правило, полягають у відносно обмеженому спектрі дій: перекваліфікація, незаконне працевлаштування або повернення на батьківщину трудових мігрантів. Тому для визначення оцінки впливу процесів руху трудових потоків на світовий ринок праці доцільним було б визначити провідні чинники трудової міграції в сучасних умовах господарювання світової економіки.

Провідним чинником міграції тривалий час вважалася диференціація рівней економічного і соціального розвитку в окремих країнах. Як правило, динамічні вихідні потоки були спрямовані з країн, що розвиваються в напрям розвинутих країн. Безпрецедентність сучасної світової кризи полягає у тому, що вона носить глобальний характер, оскільки слід очікувати подальше поширення та посилення інтенсивності трудових потоків на світовому ринку праці завдяки обмеженню можливості працевлаштування зменшуються практично у всіх країнах.

Виходячи з динаміки міграційних процесів взагалі, лише 37 % світової міграції здійснюється з країн, що розвиваються, в розвинені, для порівняння, число міжнародних мігрантів у 2009 р. (214 млн осіб, або 3,1 % населення планети) виглядає невеликим. Основна питома вага міжнародних переміщень трудових потоків відбувається не між країнами з рівнями розвитку, що сильно розрізняються, а в межах своєї власної країни або країн з подібним рівнем розвитку. Таким чином, не можна однозначно визнати, що провідним фактором руху трудових потоків є відмінності в рівні життя працівників. Суттєве значення на поширення трудових потоків здійснює інформаційна революція, завдяки якій по світу швидко поширюється інформація про можливості працевлаштування та рівень життя в країнах, а також мігранти можуть підтримувати тісні стосунки зі своїми родичами.

Безпосередній вплив на рух трудових потоків на світовому ринку праці здійснює також міграційна політика країн. Яка змінюється залежно від економічної ситуації. Не слід відкидати діяльність кримінальних організацій, які займаються нелегальним вивозом мігрантів і фактичною торгівлею ними.

На сучасному етапі розвитку ринку праці неможливо більш менш надійно передбачити тип і масштаб його структурних змін, які повинні відбутися. Деякі коментатори стверджують, що виникнення кризи і концентрація її активності в певних галузях в розвинених країнах може підсилити позиції країн, що розвиваються, особливо в Азії, і навіть привести до радикально іншої конфігурації світової економіки.

Проте є також причини очікувати поживлення докризових економічних і структурних тенденцій після відновлення зростання. Але можна стверджувати, що деякі глибші довгострокові фактори, такі як демографічні тенденції та кліматичні зміни, будуть здійснювати більш передбачуваний вплив на напрями, широту та інтенсивність руху трудових потоків, не дивлячись на напрям, в якому розвиватиметься рецесія. Таким чином, виникає необхідність дослідити вплив цих факторів на рух трудових потоків на світовому ринку праці [3].

Еволюція досліджень в області руху населення й трудових ресурсів привела до виникнення об'єктивної необхідності комплексного підходу щодо регулювання процесів руху працівників. Різні аспекти управління рухом робочих кадрів на ринку праці досліджували вітчизняні вчені, серед яких О. Амоша, С. Бандур, В. Канюк, О. Зайцев, А. Золотарьов, А. Колот, І. Крижко, Н. Лук'янченко. Ці проблеми знайшли відображення в роботах Н. О. Аїтова, І. С. Безрукова, Б. Д. Бреєва, Л. М. Данилова, Т. І. Заславської, В. Г. Костакова, А. Є. Котляра, В. П. Крюкова, І. С. Масловой, В. С. Немченко, Л. Л. Рибаківського, О. В. Староверова, Л. С. Чижової та інших авторів. Вивченню проблем руху трудових ресурсів приділяли увагу багато вчених, однак, невирішеними є питання визначення сучасних провідних тенденцій руху трудових потоків на глобальному ринку праці.

Метою статті є визначення сучасних тенденцій руху трудових потоків на глобальному ринку праці під впливом демографічних тенденцій та глобальних кліматичних змін.

Якщо проаналізувати динаміку чисельності населення світу загалом, то слід зазначити про суттєве зростання протягом 1950–2000 р. з 2521 млн осіб до 6055 млн, а у 2025 році вона очікується в межах 7824 млн осіб (табл. 1) [4]. Промислово розвинуті країни вже перейшли за межі, так званого, демографічного зрушення, коли чисельність населення не тільки не зростає, а вже почалася скорочуватися.

Таблиця 1

Розподіл населення світу по регіонах, у %

Регіон	2001 р.	2025 р.	2050 р.
Південна Америка	5	5	5
Латинська Америка	8	9	9
Африка	12	13	17
Європа	13	12	9
Азія	59	57	57
Індія	16	17	17
Катай	22	21	19
Океанія	1	1	1

Сучасні прогнози говорять про те, що кожні 40 років населення планети збільшуватиметься на третину. Практично весь приріст відбувається в країнах, що розвиваються. У кожній п'ятій країні, зокрема в Німеччині, Республіці Корея, Російській Федерації і Японії, очікується скорочення чисельності населення; в той же час у кожній шостій країні – всі вони

відносяться до тих, що розвиваються, окрім трьох, які знаходяться в Африці – населення за найближчі 40 років зросте більш ніж удвічі. Якби не міграція, населення країн, що розвиваються, досягло б піку в 2020 р., а в подальші 30 років знизилося б на 7 % [5].

Тенденція, яка виявляється протягом останніх 50 років – зниження питомої ваги населення в Європі, і зростання чисельності населення в Африці – вірогідно, збережеться. До 2050 р. передбачається, що в світі в цілому і на кожному континенті, окрім Африки, літніх людей (не молодше 60 років) буде більше, ніж дітей (до 15 років). Ці процеси є наслідком зниження рівня смертності і декілька повільнішого зниження народжуваності, які відбулися в більшості країн, що розвиваються, це є добре відомий феномен – «демографічні зрушення».

До 2050 р. середній вік в країнах, що розвиваються, буде дорівнювати 38 рокам, а в розвинених – 45. Навіть ця різниця в сім років матиме помітні наслідки. Очікується, що загальна чисельність населення в працездатному віці до 2050 р. зросте на 1,1 млрд осіб, а населення в працездатному віці в розвинених країнах, навіть з урахуванням інтенсивності нинішніх міграційних потоків, повільно скоротиться. Через 15 років число осіб, що виходять на ринок робочої сили в країнах, що розвиваються, перевищить загальну кількість осіб працездатного віку, які проживають зараз в розвинених країнах (рис. 1).

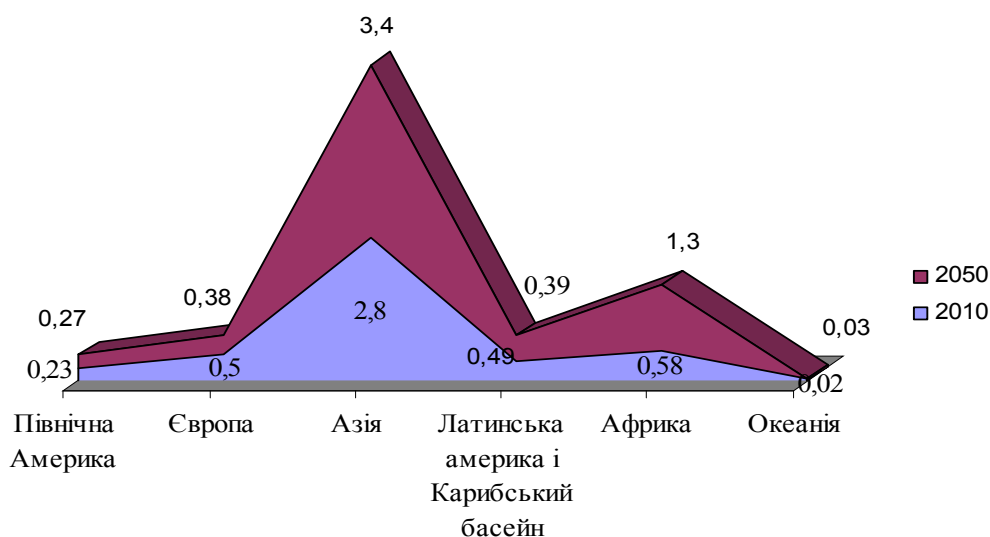

Рис. 1. Прогноз чисельності населення працездатного віку по регіонах світу, 2010–2050 рр., млрд осіб

Як і в попередні роки, ці тенденції обумовлюють динаміку заробітної плати і сприятимуть зростанню інтенсивності вихідних трудових потоків з бідних країн з метою пошуку роботи в багатих країнах. Цей процес впливає на коефіцієнт демографічного навантаження – тобто відношення чисельності немолодих і молоді до населення працездатного віку. На кожних 100 осіб, що знаходяться в працездатному віці, в розвинених країнах зараз приходиться 49 осіб, які не знаходяться в працездатному віці, наприклад діти або люди похилого віку. Навпаки, в країнах, що розвиваються, цей коефіцієнт вищий і складає 53, але 3/4 утриманців – діти. Через 40 років почнуть позначатися наслідки зниження рівня народжуваності, і питома вага дітей знизиться, оскільки вони досягнуть працездатного віку, але коефіцієнт демографічного навантаження в країнах, що розвиваються, залишиться приблизно однаковим, до 2050 р. досягнувши лише 55. Навпаки, в розвинених країнах частка літніх осіб помітно зростає, так на 100 осіб у працездатному віці приходиться 71 осіб непрацездатного віку – значно більше, ніж зараз. При нижчому рівні імміграції, ніж тому який закладений в цих сценаріях, коефіцієнти демографічного навантаження зростали б ще швидше, якби розвинені країни стали повністю закритими для нових іммігрантів, коефіцієнт до 2050 р. зріс би до 78.

Таким чином, очікується, що демографічні тенденції як і раніше виконуватимуть значну роль в посиленні інтенсивності та широти трудових потоків між регіонами. Проте слід зазначити про появу нових факторів, таких як зміна клімату, наслідки впливу яких дуже важко передбачити.

За деякими оцінками очікується, що посилення процесів глобального потепління призведе до значних зрушень населення, тобто можна стверджувати, що будуть відбуватися і певні рухи трудових потоків. Передбачається, що зміни клімату збільшать екологічний тиск на вже і без того маргінальних територіях і підвищать частоту стихійних лих. Виділення парникових газів часто пов'язується із змінами в структурі випадання опадів, що призводить до спустинювання, зростання частоти буревіїв і підйомів рівня моря. Зміна режиму випадання опадів вплине на доступність води і, отже, на виробництво їжі, що, можливо, обумовить зростання цін на продовольство і ризик голоду.

За оцінками, до 2020 р. врожай від дощового незрошуваного землеробства ПАР може скоротитися удвічі через засуху. У середньостроковій перспективі, по мірі танення льодовиків, очікується, що потоки річок будуть зменшуватися, що сильно вплине на зрошуване землеробство, особливо в районах поблизу великих гірських масивів, таких як Гімалаї. Підйом рівня моря безпосередньо вплине на людей в прибережних районах. За розрахунками ООН 145 млн осіб зараз піддаються ризику від підйому рівня Світового океану на 1 м, причому 3/4 з них мешкають у Східній і Південній Азії. В деяких випадках підйом рівня моря обумовить переміщення цілих співтовариств. Наприклад, уряд Мальдівів розглядає можливість придбання землі в інших країнах оскільки існує певна вірогідність того, що їх архіпелаг буде затоплений.

По всій Землі прокидаються вулкани, що спали до цього десятиліттями. Японія, Індія, Бурятія, США, Угорщина, Іран, Ефіопія, Нова Зеландія – географія землетрусів охоплює практично всі регіони планети. У країнах світу відбуваються нетипові погодні явища. В цілому від землетрусів, ураганів, повеней та інших стихійних лих у в 2009 році в тій чи іншій мірі постраждали більше 210 мільйонів осіб, а економічний збиток склав більше 110 мільярдів доларів США. Тільки за 2010 рік відбулося більше 370 стихійних лих від яких загинуло 300 тисяч осіб.

Слід згадати про вплив аномальних температур на тенденції руху населенні і трудових потоків. Аномально тепла зима в деяких країнах породжує багато незвичайних явищ. Наприклад, за результатами літньої жари і наслідків лісових пожеж в Росії загинуло близько 56 тисяч осіб. Росія вже є світовим лідером за аномальними температурами.

Раніше тепла течія Гольфстрім навіть в зимові місяці не давала замерзнути морській воді в Кольській затоці, а зараз її температура перетнула нижче за нульову відмітку: Через його поступове охолодження до 2014–2015 років західна частина Євразійського континенту повинна мати істотно нижчу середньорічну температуру повітря, що, у свою чергу, приведе до збільшення обсягів споживання енергоносіїв і, відповідно, витрат держав на забезпечення теплом своїх міст і підприємств. Нові кліматичні умови приведуть не тільки до зростання енерговитрат, але і зниження ефективності сільського господарства, що неминуче спричинить зростання цін на продовольство. За думкою російських та закордонних вчених в Сибіру найближчим часом значно потеплішає, а люті зимові холоди, сухе і жарке літо будуть характерні для європейської частини Росії. Ці та аналогічні процеси є провідними факторами майбутнього руху людей та відповідно і певних трудових потоків [6].

Також представлені деякі оцінки чисельності людей, яким доведеться переміщатися в результаті змін клімату, і вони варіюються від 200 млн до 1 млрд, але джерела таких розрахунків є мало науково обґрунтованими. Здебільшого вони відображають чисельність людей, схильних переміщуватися під ризиком великих кліматичних зрушень, і не враховують вимоги щодо їх адаптації, формування нових співтовариства і владні зміни у світі.

У багатьох випадках постійна зміна клімату схиляє співтовариства до розробки власних стратегій адаптації, і міграція – сезонна або постійна – може бути лише одним з їх компонентів. Чинники навколишнього середовища не є єдиними визначальними чинниками переміщення, але взаємодіють з можливостями населення заробити на життя і реакцією державної політики. Часто стихійні лиха не приводять до переселення найуразливіших груп населення, тому що у найбідніших верств населення звичайно немає засобів для переміщення, і стихійні лиха ще більше знижують їх спроможність переміщуватися.

ВИСНОВКИ

З аналізу глобальних тенденцій руху населення, що обумовлює рух трудових потоків на світовому ринку праці, можна зробити такі висновки.

Рух трудових потоків багато в чому відображає потребу людей у поліпшенні свого життя, тому за результатами історичного аналізу і динаміки сучасних статистичних показників руху трудових потоків, можна стверджувати, що існує певна залежність його інтенсивності та розмірів від рівня розвитку світової економіки.

Однією з визначальних особливостей процесів наслідків світової економічної кризи і очікуваних кліматичних змін є те, що вони є глобальними процесами, а не кризами місцевого значення. Масове переміщення трудових ресурсів, викликане дефіцитом ресурсів в поєднанні з низькою ефективністю і поганою якістю державного управління, може привести до нестабільності і спровокувати виникнення конфліктних ситуацій. Як очікується, міграційні процеси, викликані змінами клімату і деградацією навколишнього середовища, проходять в основному усередині країн, хоча зростає і трансгранична міграція.

Виходячи з аналізу комплексу факторів, що впливають на рух трудових потоків на світовому ринку праці, поступово буде відбуватися посилення впливу стихійних бід і погіршення стану навколишнього середовища на інтенсивність і широту трудових потоків і очікується, що загальна чисельність населення в працездатному віці до 2050 р. зростає на 1,1 млрд осіб, а населення в працездатному віці в розвинених країнах, навіть з урахуванням інтенсивності нинішніх міграційних потоків, повільно скоротиться.

Відповідальність за вживання активних заходів щодо регулювання рухом трудових потоків повинні нести не тільки місцеві і національні органи влади, але і світова спільнота в цілому. Слід здійснювати перспективне управління ризиком катастроф, яке слід включити в процес планування стійкого розвитку не тільки окремих країн та світу в цілому. Слід запровадити інтегрований підхід щодо управління рухом трудових потоків за умов співпраці між державними органами, відповідальними за планування землекористування, планування розвитку, планування сільськогосподарської політики і питань охорони навколишнього середовища, а також організаціями, що здійснюють управління ризиком катастроф.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Фаминский И. П. Глобализация – новое качество мировой экономики / И. П. Фаминский. – М. : Магистр, 2009. – С. 35–36.
2. *World Migration 2008: Managing Labor Mobility in the Evolving Global Economy*. Geneva: International Organization for Migration и effi. – ЮМ, 2008.
3. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие [Электронный ресурс] / По Программе развития ООН (ПРООН). – Режим доступа: <http://www.vesmirbooks.ru>.
4. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизации / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2003. – С. 86–87.
5. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие. По Программе развития ООН (ПРООН). – *Весь Мир*, 2009. – 3156 с.
6. *Снижение риска катастроф: задача развития*. Глобальный доклад. Программа развития Организации Объединенных Наций Бюро по предотвращению кризисов и восстановлению [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.undp.org/bcpr/disred/rdr.htm 2004.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2011 р.